

10.33537/sobild.2024.15.2.8

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 23.04.2024
Kabul edildiği tarih: 23.07.2024

Article Info

Date submitted: 23.04.2024
Date accepted: 23.07.2024

1945 SOVYET TALEPLERİ (STALİN) KRİZİ VE KRİZİN DIŞ POLİTİKA ANALİZİ

1945 SOVIET DEMANDS (STALIN) CRISIS AND
FOREIGN POLICY ANALYSIS OF THE CRISIS

Remzi ÇIRIKOĞLU

Milli Savunma Üniversitesi, Hava Harp Enstitüsü,
rcirikoglu@gmail.com

Anahtar sözcükler

Sovyet Talepleri, Stalin Krizi,
Türk-Sovyet İlişkileri.

Keywords

Soviet Demands, Stalin Crisis,
Turkish-Soviet Relations.

Öz

2'nci Dünya Savaşı'ndan güçlü bir şekilde ve galip olarak çıkan Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa ülkelerinde yayılmacı politikalarını uygulamış ve Türkiye üzerinde de kendi istekleri doğrultusunda yeni antlaşmaların yapılmasını dikte ettirmiş, bu kapsamda Türkiye'den toprak, boğazların güvenliğinin sağlanmasında yetki ve Montrö'nün değiştirilmesini, aksi takdirde Dedeoğlu'da bir askeri üs verilmesini talep etmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında başlayan kriz, Türkiye'nin Batı bloğuna yönelmesi ve karşılıklı notalar ile devam etmiş ve Rus lider Stalin'in ölümü ile Sovyetlerin taleplerinden vazgeçmesi sonucunda ortadan kalkmıştır. Krizin dış politika analizi kapsamında kriz öncesi, safhası ve sonrası ile kriz yönetimi ve alınan kararlar, karar verme modeli, karar alıcılar ve etkileri, amaç-hedef-araç ilişkileri, kriz sonrası ulusal ve uluslararası etkileri üzerine bir analiz yapılması amaçlanmıştır.

Abstract

The Soviet Union, which emerged strongly and victorious from the Second World War, implemented its expansionist policies in Eastern European countries and dictated the conclusion of new agreements on Turkey in line with its wishes, in this context, it demanded land from Turkey, authority to ensure the security of the straits and Montreux. He demanded that the city be changed, otherwise a military base would be given in Dedeoğlu. In this regard, the crisis that started between Turkey and the Soviet Union continued with Turkey's orientation towards the Western bloc and mutual notes, and ended as a result of the death of Russian leader Stalin and the Soviets giving up their demands. Within the scope of foreign policy analysis of the crisis, it is aimed to make an analysis on pre-crisis, phase and post-crisis, crisis management and decisions taken, decision-making model, decision makers and their effects, goal-target-means relationships, national and international effects after the crisis.

GİRİŞ

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında yaşanan ve Türk dış politikasında “Sovyet Talepleri Krizi” ya da “Stalin Krizi” olarak bilinen kriz, 2’nci Dünya Savaşı sonlarına doğru Sovyetler Birliği’nin süresi 7 Kasım 1945’te bitecek olan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması’nı yenilemek istemediğini belirttiği notasıyla başlayan, karşılıklı görüşmelerde Sovyet talepleriyle daha da derinleşen, Türkiye’nin Batı bloğuna dâhil olmasıyla önemini kaybeden ve Stalin’in ölümü sonrasında Moskova’nın bu taleplerden vazgeçtiğini belirten yeni bir notasıyla sona eren bunalım olarak tarihe geçmiştir.¹

Ülkelerin birbirleriyle ilişkilerinin belirlenmesinde belirleyici unsur olan dış politika alanı, Soğuk Savaş’ın başladığı ya da 2’nci Dünya Savaşı’nın sonlarından itibaren karar verme süreçlerinin incelendiği ve bu yönüyle ülkeler arasında yaşanan krizlerde verilen kararların nasıl ve hangi yöntemlerle verildiği, karar verilirken kullanılan araçların dış politika kararlarındaki etkilerinin belirlendiği, ancak, tüm bu yönleriyle dış politika krizlerine yönelik çalışmalarının yeterince de yapılmadığı görülmektedir.²

Bu kapsamda, dış politika krizleri arasında çok uzun bir döneme yayılan ve Türkiye’nin Batı bloğuna dâhil olmasına sebep olan Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında gelişen “Sovyet Talepleri (Stalin) Krizi”nin, dış politika kriz yönetimi açısından analiz edilmesi ve kullanılan karar yöntemleri ile incelenmesi, süreçlerin irdelenerek teorik ve eleştirel analizinin yapılması ve dış politika kararı ile karara etki eden unsurların açıklanması amaçlanmıştır.

1. SOVYET TALEPLERİ (STALİN) KRİZİNİN ÖNCESİ VE GELİŞİMİ

Türkiye ve Sovyetler Birliği’nin, iki savaş arası dönemde, Batı emperyalizminin bir versiyonu olan faşizm ortak tehlikesiyle karşı karşıya kaldıkları, Türkiye’nin daha çok İtalyan faşizminden, Sovyetler Birliği’nin ise daha ziyade Alman nasyonal sosyalizminden tehdit algıladığı ve 2’nci Dünya Savaşı sonunda iki devlet arasındaki güç dengesinin Sovyet Rusya lehine bozulduğu görülmektedir.³

Türk-Sovyet ilişkilerinde yol ayrımının ise, 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi görüşmeleri ile başladığı, görüşmeler sırasında Sovyetler Birliği’nin önceliklerinin;

- Boğazların Karadeniz’e çıkışı olmayan devletlere kapatılması,
- Kıyıdaş devletlerin savaş gemilerinin her zaman serbestçe geçebilmeleri,
- Boğazların silahlandırılması sürecinde, ihalelerin Sovyet silah sanayine verilmesi şeklinde

sıralandığı, ancak söz konusu Sovyet önceliklerinin görüşmeler süresince dikkate alınmadığı görülmektedir.⁴

Dolayısıyla, Boğazlar bölgesinde etkinlik kurmayı hedefleyen ve Türkiye üzerinde etki etme çabasına giren Sovyetler Birliği’nin 1945 yılında ortaya attığı taleplerin 1936 yılında imzalanan ve Sovyet önceliklerine itibar edilmediğinin görüldüğü Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile başladığı karşımıza çıkmaktadır.

Söz konusu taleplerin tekrar gündeme getirildiği görüşme olan ve bu kapsamda, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 26 Eylül-19 Ekim 1939 tarihleri arasında yapılan Moskova Görüşmeleri’nde Sovyetler Birliği;

- Boğazlar’ın savunulmasının iki devlet tarafından gerçekleştirilmesi için bir antlaşmanın imzalanması,

- Boğazlar’ın Karadeniz’de kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine kapalı olmasına ilişkin Montrö Sözleşmesinde değişiklik yapılması,

isteklerini belirtmiş⁵, ancak Sovyetler’in istekleri Türkiye tarafından iyi karşılanmadığı gibi dış politikada Türkiye’nin kendini güvende hissedebileceği Amerika Birleşik Devletleri’ne (ABD) ve Batılı devletlere doğru yakınlaşma arayışına girmesine sebep olmuştur.⁶

Sovyet talepleri krizinin tetiklenmesi öncesinde Sovyet isteklerinin açıkça dile getirildiği Montrö Sözleşmesi Görüşmeleri ile Moskova Görüşmeleri sonrasında ise; 2’nci Dünya Savaşı’nın bitimine doğru daha da güçlü hale gelen Sovyet Birliği’nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin Rus savaş gemilerinin serbestçe geçişlerini sağlamak yönünde değiştirilmesi isteği, İngiltere Başbakanı W.Churcill tarafından 22 Ekim 1944 tarihli telgraf ile ABD Başkanı Roosevelt’e bildirilmiştir. Churcill, İsmet İnönü’nün 2’nci Dünya Savaşına girmeme kararını ve Montrö’nün imzacı devletlerinden Japonya’nın düşman tarafta olmasını gerekçe göstererek Rus talebini ilke olarak makul gördüğünü belirtmiştir.⁷

2’nci Dünya Savaşı süresince Türkiye ise, müttefik ve dost devletlerle olan ilişkilerini imzaladığı antlaşmalarla düzenli bir şekilde yürütmüş, ancak müttefiklerin aralarında düzenlediği Casablanca Konferansı (14-24 Ocak 1943), Adana Görüşmeleri (30-31 Ocak 1943), Quebec Konferansı (14-24 Ağustos 1943), Moskova Konferansı (3 Ekim 1943) ve İkinci Kahire Konferansı (4-6 Aralık 1943)’nda Türkiye’nin savaşa dâhil edilmesi yönünde Sovyetlerin artan baskısı ile de karşı karşıya kalmıştır.⁸ Sovyetler Birliği, yayılcı politikası gereği sıcak denizlere ulaşmak hedefiyle Doğu Avrupa ülkelerinde etkin olmak üzere Ege Denizi’ne ve oradan Akdeniz’e, İran üzerinden de Basra Körfezi’ne ulaşmak amacıyla, etkin olmayı başaramadığı tek ülke durumundaki Türkiye üzerindeki baskısını artırarak

¹ Mehmet Seyfettin Erol, “Sovyet Talepleri (Stalin) Krizi”, içinde *Türk Dış Politikasında 41 Kriz: 1924-2012* (Ankara: Kripto Yayınları, 2012), 55.

² Fuat Aksu, *Türk Dış Politikasında Karar Alma Kriz Yönetimi Süreç Analizi* (İstanbul: Dış Politika ve Kriz İncelemeleri Yayınları, 2017), 1.

³ Ömer Göksel İşyar, *Türk Dış Politikası: Sorunlar ve Süreçler* (Bursa: Dora Basım-Yayın, 2017), 26.

⁴ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Dış Politikası: 1939’dan Günümüze* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1983), 50.

⁵ Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sander, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası (1939-1945 Dönemi)”, içinde *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014), 142.

⁶ Ferit Yücebaş, “Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkilerinde Eksen Kayması (1939-1953)”, içinde *Türkiye-Rusya İlişkileri: Dünü, Bugünü ve Yarını* (Ed.Prof.Dr.İ.Topsakal, A.K.Zengin) (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2021), 121.

⁷ A.Suat Bilge, *Güç Komşuluk: Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992), 259-261.

⁸ Yücebaş, a.g.e., 124-125.

Türkiye'yi kontrolüne almaya çalışmıştır. Çünkü, kuzeyinde buzlardan oluşan denizler ve güneyinde Osmanlı Devleti arasında kalan Rusya'nın sıcak denizlere ulaşmak ve böylece deniz ticaretini geliştirmek amacıyla, Çar I. Petro döneminden (18. yy. başları) itibaren yayılcı bir politika benimseyerek hedefine boğazlara sahip Osmanlı Devleti'ni koymuştur.

Müttefiklerin Türkiye'yi savaşa sokma çabaları karşısında İnönü ve yardımcıları ise, Türkiye'nin savaşa girse dâhi Sovyetlerin niyetlerinde herhangi bir değişme olmayacağı, hatta daha da güçleneceği kanaatindeydiler.⁹

2'nci Dünya Savaşı süresince ve bitimine doğru yaşanan gelişmelerle birlikte, Sovyet Talepleri Krizi'nin başlamasına yol açan asıl gelişme, Yalta Konferansı (4-11 Şubat 1945)'nden birkaç hafta sonrasına denk gelmektedir. Bu nedenle, Yalta Konferansı, krizin analizi açısından önemli bir aşama olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1. Yalta Konferansı (4-11 Şubat 1945)

Sovyetler Birliği lideri Stalin, Yalta Konferansı'nda Amerikan Başkanı Roosevelt'e, Montrö Antlaşması'nın eskidiğini ve değiştirilmesi gerektiğini bildirmiş, Roosevelt de, Stalin'in talebini gayet olumlu karşılamıştır. Türkiye ise, Montrö'nün uluslararası bir mesele olduğunu ve antlaşmada diğer imzacıların da söz sahibi olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin ısrarlı direnç göstermesi üzerine Sovyetler, sert bir taktiksel tercih yapmış, 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nın sağladığı sınır düzenlemelerinde değişiklik yapılması için Kars ve Ardahan'ın tekrar Sovyetlere verilmesini istemiştir.¹⁰ Dolayısıyla, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında krizin tetiklenmesine neden olan Sovyet taleplerinin Stalin tarafından dile getirildiği Yalta Konferansı, krizin birinci aşaması olarak ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan ABD hükümeti; Türk Boğazları'na ilişkin köklü değişikliğin uygun olmadığını, Sovyetler Birliği'nin küçük değişiklikler önerirse itiraz edilmeyebileceğine ilişkin bilgi notu hazırlamıştır. Konferansta Stalin'in, Boğazlar konusunun özüne girmeden sadece yöntem önerdiği, içeriğinin Türkiye ile yapılacak ikili görüşmelerde oluşturmayı tasarladığı, Churchill'in Sovyet önerisine ilk bakışta taraftar görünmekle beraber Türkiye'nin bağımsızlığı ve ülke bütünlüğünün korunması şartına bağladığı, Roosevelt'in ise daha çok Churchill ile Stalin arasında hakemlik yaptığı görülmüş, nihayetinde ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin Yalta'da görüş birliğine varmış olduğu.¹¹ Boğazlar statüsünün Sovyetler lehine değiştirilmesine, bu konunun Dışişleri bakanları tarafından ele alınmasına ve bu durumdan Türkiye'nin de haberdar edilmesine karar verilmiştir.¹²

⁹ Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası II. (Çeviren M.A.Kayabal)* (İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 2000), 123.

¹⁰ İşyar, a.g.e., 217.

¹¹ Bilge, a.g.e., 261-264.

¹² Yücebaş, a.g.e., 127.

¹³ Cemil Hasanlı, *Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğru Türk-Sovyet İlişkileri: 1939-1953* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2011), 128.

Ancak, Sovyetlerin Doğu Avrupa üzerinde tek taraflı siyasi denetim dayatması ve Stalin'in artık yönetilemez durumu nedeniyle Churchill, Boğazlar sözleşmesinin gözden geçirilmesinin İngiltere'nin Akdeniz'deki çıkarlarını ABD'nin çıkarlarından daha fazla ihlal ettiği düşüncesine sahipti.¹³ İlk etapta, Türkiye'nin yanında yer almayan İngiltere'nin Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa ülkelerindeki etkinliği ve daha sonra ortaya çıkacak İran'daki askeri varlığını bölgeden çekmemesi üzerine çıkarlarının tehlikeye düştüğünü yavaş yavaş fark etmeye başlayacaktır.

Diğer taraftan, Sovyetler'in Türkiye'den toprak talep etmesi, Ankara'da Moskova'ya duyulan tepkiyi artırmış ve güvenlik endişesinin bir reaksiyonu olarak öncelikle İngiltere'ye, ancak olumlu yanıt alamadığı için daha sonra ABD'nin desteğini almaya sevk etmiştir. Türkiye'nin ABD'ye yakınlaşmak tercihinin karşılık Sovyet Rusya ise Ermeni davasına ilgi duymaya başlamış ve ABD'deki Ermeni diasporasını Türkiye aleyhine hareketlendirmeye çalışmıştır.¹⁴ Sovyetler Birliği'nin Ermenileri kullanmak suretiyle Türkiye'ye karşı şantaj stratejine geçtiği ortaya çıkmaktadır.

1.2. Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasınının Feshi (19 Mart 1945)

Sovyetler'in 2'nci Dünya Savaşı'ndaki askeri başarıları, Sovyet lider ve diplomatlarının Türkiye'ye karşı tavırlarının tamamıyla değişmesine yol açmıştı. Ankara'da herkes, bu tavrın Türkiye aleyhine hazırlanan planların ilk işaretleri olduğunu sezmisti.¹⁵

Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa ülkelerinde uyguladığı politika, Rus yanlısı liderleri oldu bittiler ile iktidara geçirerek kendi kontrolüne almak, Türkiye için ise aşırı isteklerde bulunmak, askeri yığınaklar ve propagandalar ile Türk hükümetini bunaltarak tavizlerde bulunmaya zorlamak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Sağladığı tavizleri de ABD ve İngiltere'ye onaylatmak suretiyle sağlamlaştırmak amacını gütmektedir. Sovyetler Birliği, bu politikasını gerçekleştirmek amacıyla, ilk adım olarak Yalta Konferansı'ndan hemen sonra Türkiye ile arasındaki 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'na 19 Mart 1945 tarihinde son verdi. Gerekçe olarak, 2'nci Dünya Savaşı'nda meydana gelen derin değişiklikler nedeniyle antlaşmanın artık yeni koşullara uymadığını ve ciddi iyileştirmeye ihtiyaç olduğunu göstermişti.¹⁶ Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov tarafından fesih notası, Türkiye Büyükelçisi Selim Sarper'e verildi.¹⁷

Sovyetlerin hedefi, değişen iç ve dış şartların etkisiyle, yeni ilişkilerin kurulması yönünde, Türkiye ile arasındaki eski antlaşmaları feshedip, yeni koşullar altında kendi isteklerini dikte ettirebilecek anlaşmaların oluşturulması¹⁸ şeklinde kendini göstermektedir.

¹⁴ İşyar, a.g.e., 218.

¹⁵ Feridun Cemal Erkin, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi* (Ankara: Başnur Matbaası, 1968), 246.

¹⁶ Bilge, a.g.e., 265.

¹⁷ Erkin, a.g.e., 246.

¹⁸ İşyar, a.g.e., 216-217.

Fesih bildirisi, Ankara'da beklendiği için sağduyulu şekilde karşılandı. Dışişleri Bakanı H.Saka yabancı büyükelçilere Rusya ile ilişkilerin iyileştirilmesini istediklerini ifade ederek Türkiye'nin, Romanya ve Bulgaristan'a yapılan benzer bir muameleyi kabul edemeyeceğini, Sovyetler'e toprak ya da üs verilmeyeceğini, gerekirse ordunun kullanılacağını belirtti. Ayrıca, Dışişleri Bakanı H.Saka, Amerikan Büyükelçisi Steinhardt'a Sovyetler'in, Boğazlar dâhil Türk-Rus ilişkilerini ikili görüşmeler ile düzenlemek istediklerini ve böylelikle bir oldu-bitti yapmak istediklerini, Türkiye olarak Montrö'deki değişikliklerin çok taraflı görüşmeler ile yapılmasını tercih ettiklerini, mâkul değişikliklerin kabul edileceğini, ancak toprak ve üs isteklerine karşın gerekirse savaşılacağını ifade etti. Açıklanan gelişmeler ile birlikte fesih bildirisi 4 Nisan 1945'te yanıtlandı. Dışişleri Bakanı Saka, Sovyet Büyükelçisi Vinogradov'a Sovyetler Birliği'nin fesih isteğinin kaydedildiğini, yeni antlaşma için önerilerin hükümetçe dikkat ve iyi niyetle inceleneceğini belirten bildiri verdi.¹⁹

Bu karmaşık ortamda, Türkiye'nin siyasi yönetimi savaş sonrası dünyada yaşanan gelişmeleri doğru şekilde değerlendirdi. 19 Mayıs 1945'te Gençlik ve Spor Bayramı'nda konuşan Cumhurbaşkanı İnönü'nün, Türkiye'nin demokratik ilkelere uygun şekilde çok partili rejime geçişin gerekliliğini açıklaması, Birleşmiş Milletler bünyesinde bulunan ülke ve vatandaşları demokratik bir rejime sahip olmak ilkesiyle örtüşüyordu.²⁰ Böylece, Türkiye'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tehdit eden Sovyet isteklerine karşın İngiltere ve ABD'nin yanında Batı bloğuna doğru yönelimi yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır.

Türkiye Hükümeti'nin Sovyet taleplerine karşı hazırlanan talimatı Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından yazılı olarak 23 Mayıs 1945 tarihinde Moskova Büyükelçisi Sarper'e verildi. Sarper, Haziran başında Moskova'ya döndü ve 7 Haziran'da Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı V.Molotov'a Türkiye Hükümeti'nin görüşlerini verdi. Sarper, görüşme sonrasında Ankara'ya gönderdiği telgrafta yaptığı değerlendirmede, Rusların toprak değişikliği konusunu baskı olarak kullanacaklarını, Karadeniz'in güvenliğinin sağlanması konusuna tekrar döneceklerini tahmin ettiğini belirtti. Türkiye, Sarper'e Sovyetlerin niyetlerini açığa çıkarmak yönünde ve toprak veya üs verilmesi konusunda konuşulmamasını ve Montrö'nün iki taraflı görüşmeler ile değiştirilemeyeceği hususlarında görüşmelere devam etmesi talimatını verdi. Ayrıca, Sovyet isteklerini İngiltere ve ABD'nin Ankara Büyükelçiliklerine de ulaştırdı. İngiltere'nin, Türk Hükümetinin Sovyet isteklerine verdiği karşılığı desteklediği ve Potsdam Konferansı'na kadar Türkiye'nin somut önerilerde bulunmasını telkin ettiği görüldü.²¹

Sarper tarafından verilen Türkiye'nin görüşleri doğrultusunda, Molotov 7 Haziran 1945 tarihinde Sovyetlerin yeni bir antlaşma için iki şartını öne süren bir nota verdi. Buna göre, 1877-1878 Osmanlı-Rus

savaşında Rusların ele geçirdiği ancak, Sovyet Devrimi'nden sonra Türkiye'ye verilen Kars ve Ardahan'ın iadesi ve Türk Boğazları'ndaki durumun yeniden düzenlenerek Sovyetler'e gözetim üssü (Dedeağaç) verilmesi ve bu yönde Montrö'de değişikliğe gidilmesini istediler.²² Molotov'un 1921 tarihli antlaşmayla Türkiye'ye verilen Kars ile Ardahan'ın iade edilmesi ve Montrö Sözleşmesi'nin Sovyetler lehine değiştirilerek Dedeağaç'ta üs kurulmasına yönelik taleplerini alan Sarper, söz konusu 1921 tarihli sınır antlaşmasının görüşmeye açık olmadığını, Sovyetlerin doğu illerine yönelik iadenin veya Boğazlar'da herhangi bir üs verilmesinin mümkün olmadığını kesin bir dille reddederek yanıtladı.²³

Sovyetlerin Türkiye'den bazı doğu illerini istemesi, bu toprakların Ermenistan'a ait olduğuna dair ve bazı Karadeniz illerinin de Gürcistan'a ait olduğu yönünde iddialarına dayanmaktaydı.²⁴

Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Sarper'in Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov ile yaptığı görüşmeyi Türkiye'ye bildirmesi üzerine Cumhurbaşkanı İnönü'nün Başkanlığında 12 Haziran 1945 tarihinde toplanan kabine, Sovyet isteklerinin reddedilmesine karar verdi. Karar, Sarper'e bildirilerek Molotov'un yaklaşımında olumlu bir durum olduğunda görüşmelere devam edilebileceği yönünde talimat verildi. Ancak, Molotov ile Sarper'in 18 Haziran 1945 tarihinde yaptıkları ikinci görüşmede Sovyet isteklerinin tekrar yapıldığı görüldü. Böylece, Haziran ortalarından itibaren Sovyetlerin Türkiye üzerindeki baskıları artmaya başladı.²⁵

Türkiye, Sovyetler Birliği ile yaptığı görüşmeler ve meydana gelen gelişmeler hakkında ABD'nin Ankara Büyükelçisi Wilson ve İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir.M.Peterson'u bilgilendirdi. İngiltere ve ABD büyükelçileri de ülkelerine görüşmeleri ve izlenimlerini aktardı. Başbakan Şükrü Saraçoğlu, ABD ve İngiltere'nin Sovyetler Birliği'nin taleplerini engellemeleri gerektiğini, Montrö Sözleşmesi değişikliğinin ise tartışılabileceğini ABD Büyükelçisi Wilson'a aktardı. Wilson, Türkiye'nin durumunun ABD'nin gündemine alınması gerektiğini, Doğu Avrupa'nın Sovyetlere kaptırıldıktan sonra ABD'nin Ortadoğu'daki menfaatleri ve dünya güvenliği bakımından bağımsızlığını etkileyecek istekler karşısında direnen Türkiye'yi desteklenmesi ve konunun bütün yönleri ile ABD Başkanı Truman'a sunulmasını rapor etti.²⁶

Ayrıca, ABD'nin Roma Büyükelçisi Kirk, Washington'a Sovyetlerin Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'a askeri yığınak yaptığını ve Rusların yığınaklanmasının nedeninin Boğazlar hakkındaki isteklerini Türkiye'ye kabul ettirmeye zorlamak şeklinde yorumlayarak bildirdi.

İngiltere, Sovyetler Birliği'ni yaptığı girişimlerden dolayı ABD'yi uyardı ve harekete geçirmeye çalıştı. Türkiye ise ABD'nin Ankara Büyükelçisi Wilson'u bilgilendirerek Truman'ın devreye girmesi yönünde çaba gösterdi.²⁷

¹⁹ Bilge, a.g.e., 267-268.

²⁰ Hasanlı, a.g.e., 141.

²¹ Bilge, a.g.e., 268-272.

²² Hans Kohn, *Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği (Çeviren Ağâh Oktay Güner)* (İstanbul: Kervan Yayınları, 1983), 12.

²³ William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000 (Çev. Petek Demir)* (İstanbul: Mozaik Yayınları, 2003).

²⁴ Gürün, a.g.e., 302.

²⁵ Bilge, a.g.e., 271-272.

²⁶ Bilge, a.g.e., 277-278.

²⁷ Bilge, a.g.e., 279.

Sovyetlerin Doğru Avrupa'da etkin olduğu gibi İran üzerinde de etkin olmaya yönelik çalışmalarda bulunması İngiltere'yi daha da rahatsız etti. Türkiye üzerinde Sovyet baskılarının güçlenmesi üzerine İngiltere Hükümeti, 18 Haziran 1945'te ABD hükümetine müracaatta bulunarak Potsdam Konferansı öncesi İngiltere ile ABD'nin ortak politika hazırlaması gerektiğini bildirdi.²⁸

Potsdam Konferansı öncesinde, Sovyetler Birliği'nin niyetlerini ilk önce İngiltere'nin anladığı ve bu nedenle ABD'yi uyarma ihtiyacı duyduğu, Türkiye'nin müttefiklerin yanında 2'nci Dünya Savaşı'na tüm çabalara rağmen çok geç katılmaya ikna olması sebebiyle Türkiye'nin karşısında yer alarak Sovyetler isteklerine olumlu bakan İngiltere'nin fikrini değiştirerek Türkiye'ye destek olması ve bu yönde ABD'nin de politikasını değiştirmesinde en önemli etken olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin başta güvenlik endişesiyle İngiltere ve ABD'nin desteğine yöneldiği ve böylece Batı'nın ekonomik ve askeri yardımı ile demokratikleşme yoluna girdiği gözlemlenmektedir.

1.3. Potsdam Konferansı (17 Temmuz-2 Ağustos 1945)

Krizin ikinci önemli aşamasını Potsdam Konferansı oluşturmaktadır. ABD ve İngiltere'nin Sovyetler Birliği ile savaş sonrası işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla Potsdam Konferansı Berlin'de gerçekleştirildi.²⁹

Sovyetler Birliği, Türkiye'ye taleplerini kabul ettirebilmek için, müttefikleriyle birlikte, sistem etkisi yaratarak hareket etmeye çalıştı. Türkiye ise, savaş sonrası ortamda dış politikada yalnızlık yaşadı ve Sovyet tehditlerine genelde tek başına karşı koymak durumunda kaldı.³⁰ Türkiye, yalnız kaldığı zaman hem Sovyetler Birliği'nin isteklerine karşı direndi hem de Sovyetlerin isteklerini gerçekleştirmeye kalkarsa silaha başvuracağını İngiltere ve ABD'ye duyurdu.³¹

Sovyetler Birliği, 1925 Antlaşması yerine yeni bir antlaşma imzalatılmasını kabul ettiremeyince, Stalin 17 Temmuz-02 Ağustos 1945 tarihleri arasında toplanan Potsdam Konferansında;

- Türkiye'den toprak,
- Boğazların güvenliğinin sağlanması için Türkiye ile birlikte pay,
- Montrö'nün değiştirilmesi, aksi takdirde Dedeağaç'ta askeri bir üs

verilmesini talep etti ve böylece Türk-Sovyet sorunlarını, uluslararası bir mesele haline getirmeye çalışarak Türkiye üzerinde uluslararası bir baskı oluşturmaya gayret etti. Ancak, Sovyet taleplerinin gerçekleşmesi mümkün olmadı. İngiliz Başbakanı Winston Churchill, Boğazlar'da ancak çok taraflı bir usulle değişiklik yapılabileceğini belirterek, Sovyetler'e üs verilmesine sıcak bakmadı ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünün

bozulmasına olumsuz yaklaştı.³² Sadece, Montrö'nün günün koşullarına göre değiştirilmesine ilişkin hüküm konferansta kabul edilerek her bir tarafın Türkiye'yle doğrudan görüşmeler yapması ve ayrı ayrı Türkiye'ye bildirmeleri kararlaştırıldı.³³ Konferansta, İngiltere ve ABD'nin yavaş yavaş Sovyetler Birliği'nin niyetlerini sezmeleri nedeniyle daha önce olumlu baktıkları Sovyet isteklerinden sadece Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin günün şartlarına göre güncellenmesi yönünde olumlu karar verdikleri, diğer taleplere ise olumsuz baktıklarını ifade ettikleri görülmektedir.

Montrö Sözleşmesi'nin Türkiye ile ayrı ayrı yapılacak görüşmelerde değiştirilmesi yönünde kararı³⁴ sonrasında Sovyetler, Bulgaristan ve Kafkaslar'da askeri yığınak yapmak suretiyle ve Sovyet yayınlarında Türkiye aleyhinde ifadeler kullanarak Türkiye üzerinde baskılarını sürdürdü.³⁵ Ancak, Türkiye Hükümeti, Sovyet baskılarına karşı kararlılığını korumaya devam etti. Nitekim, İstanbul Milletvekili Kazım Karabekir'in "*Boğazlar milletimizin boğazıdır. Kars yaylası da milli belkemiğimizdir.*" sözlerini Dışişleri Bakanlığı bütçe görüşmelerinde dile getirdi³⁶ ve Türkiye'nin siyasi kararlılığını tüm taraflara göstermiş oldu.

Türkiye, Sovyetler'in baskısının arttığı bu günlerde mümkün olduğunca İngiltere ve ABD'yi ilgili tutmaya çalıştı. İngiltere'den sınırlı bir destek görmesine karşın, ABD Sovyet isteklerini Türk-Rus ikili ilişkileri gibi görüp herhangi bir tepkide bulunmayı istemedi. İngiltere ve ABD, Sovyetler Birliği ile olan işbirliklerini güçlülere rağmen sürdürmeye çalıştılar, güçlülükler imkânsızlıklar haline gelince Türkiye'yi desteklemeye başladılar.³⁷

ABD'nin Türkiye'ye yönelik sürdürdüğü politikayı değiştirmesinde İngiltere'nin büyük katkısının oldu. Sovyet taleplerinin İngiltere ve ABD'nin bölgedeki çıkarlarını büyük ölçüde olumsuz etkileyeceğini önce İngiltere'nin anlaması üzerine ABD'yi uyarmasıyla birlikte Türkiye için Batı bloğunun yolu açıldı.

Özellikle, Sovyetlerin Doğu Avrupa ülkelerinde giriştiği faaliyetler İngiltere'nin Türkiye'ye yaklaşmasına sebep oldu. Böylece, müttefiklerin birbirlerine düştüğü ve soğuk savaşın tohumlarının atıldığı, karşılıklı güvenin yerini kuşkuların almaya başladığı o dönemlerde Türkiye'nin uyguladığı denge siyasetinin ekseni batıya doğru kaymaya başladı.

1.4. Türkiye'nin Batı Bloğuna Yakınlaşması ve Sovyet Tehdidinin Artması

Potsdam Konferansı'nda alınan karar gereğince; İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği Montrö Boğazlar sözleşmesinin değiştirilmesine ilişkin görüş notalarını Türkiye'ye 2 Kasım 1945 tarihinden itibaren vermeye başladılar. İlk olarak ABD 2 Kasım 1945'te İngiltere ise 21 Kasım 1945 tarihinde Montrö'nün gözden geçirilerek Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkelere bazı tavizler verilmesini

²⁸ Hasanlı, a.g.e., 168-169.

²⁹ Erol, a.g.e., 64.

³⁰ İşyar, a.g.e., 219.

³¹ Bilge, a.g.e., 273.

³² İşyar, a.g.e., 218-219.

³³ Erel Tellal, "1945-1960, SSCB'ye İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar.*, c. 1 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 502-503.

³⁴ Erol, a.g.e., 65.

³⁵ Bilge, a.g.e., 265-267.

³⁶ Erol, a.g.e., 66.

³⁷ Bilge, a.g.e., 273.

istediler.³⁸ Ayrıca, Türk-Rus ilişkilerinin yeniden ele alınmasına ilişkin hususlar³⁹ ifade edilirken İngiltere'nin notasında, Montrö sözleşmesinin değiştirilmesi hususunda aceleci davranılmaması gerektiği belirtilmektedir.⁴⁰

Sovyetler Birliği'nin notası ise 7 Ağustos 1946 yılında Türkiye'ye verildi. Verilen notada, toprak talebine ilişkin herhangi bir husus bulunmazken, Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesi amacıyla;

- Boğazlar'ın tüm ticaret gemilerine açık tutulması,
- Boğazlar'ın, Karadeniz devletlerinin savaş gemilerine her zaman açık tutulması,
- Özellikle öngörülen durumlar dışında Karadeniz'de sahili bulunmayan devletlerin savaş gemilerine Boğazlar'ın kapalı tutulması,
- Boğazlar'dan geçinin düzenlenmesi yetkisinin Türkiye ve Karadeniz devletlerine ait olduğunun kabul edilmesi,
- Boğazlar'ın güvenliğinin Türkiye ile Sovyetler Birliği tarafından sağlanmasına ilişkin teklifler yapıldı.⁴¹

Sovyetler Birliği tarafından verilen nota, çok daha fazla taviz verilmesinin isteneceği beklendiğinden Türkiye tarafında herhangi bir panik havası yaratmadı.⁴² Çankaya'da yapılan toplantıda Cumhurbaşkanı İnönü, Türkiye'nin Doğu Avrupa ülkelerine benzer şekilde Sovyetler Birliği'nin güdümüne girmemesi ve Sovyetler'in boğazlara yerleştikten sonra isteklerinin bitmeyeceğine ilişkin kaygılarını ifade ettikten sonra notada istenen hususların derhal reddedilmesi gerektiği şeklinde tepkisini belirtti.⁴³

Sovyetlerin Boğazlar'da söz sahibi olmaları gerektiğine ilişkin isteklerinin gerekçesi olarak, 2'nci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin bazı Alman denizaltı ve savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişine engel olamadığı ve Alman deniz lojistik ulaşımını Boğazlar üzerinden gerçekleştirerek Karadeniz devletlerinin güvenliğini tehlikeye soktuğu iddialarını göstermekteydi. Aksine, Bulgaristan ve Romanya'nın zaten Mihver devletlerinden olması nedeniyle bu devletlerin güvenliğinin tehlikeye sokulması gibi bir durumun olması mümkün değildi. Dolayısıyla, Sovyetler Birliği'nin verdiği nota tutarsız ve dayanaktan yoksundu.⁴⁴

Sovyetler Birliği'nin notasına karşılık ABD 19 Ağustos 1946 tarihinde, İngiltere ise 21 Ağustos 1946 tarihinde görüşlerini belirten notalarını Sovyetler'e verdiler. Buna göre, Boğazlar Sözleşmesi'nin sadece Karadeniz'e kıyısı olan devletler tarafından belirlenmesinin uygun olmadığını ve bu sorunun tüm devletleri ilgilendirdiğini, ayrıca Boğazlar'ın kontrolünün ve savunulmasının Türkiye tarafından yerine getirilmesi gerektiğini

belirterek Montrö Sözleşmesi'nin tadilinin uluslararası bir konferans ile belirlenmesinin uygun olacağını Sovyetler'e bildirdiler.⁴⁵

Böylece, İngiltere ve ABD'nin Türkiye'yi yalnızlıktan kurtararak, kendi çıkarları doğrultusunda yanlarına çekmek amacına yöneldikleri ve bu doğrultuda Sovyetler Birliği'ne cevabi nota verdikleri görülmektedir.

Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin kontrolü altına düşmesini önlemek, Rus askerlerinin İran'dan geri çekilmesini gerçekleştirmek ve Birleşmiş Milletler için işbirliğini sağlamak amacıyla Sovyet lideri Stalin ile görüşmek üzere görevlendirdiği Moskova Büyükelçisi General W.B.Smith, görüşme sonrası 8 Ocak 1946 tarihinde Washington'a gönderdiği telgrafta Sovyetler Birliği'nin İran ve Türkiye'nin egemenliklerine kastetmeye kalkacağını bildirmesi⁴⁶ ABD'nin Türkiye politikasını değiştirmesini açıklamaktaydı.

ABD'nin Türkiye'ye destek olmaya karar vermesi, aslında kendi menfaatlerinin tehlikeye girmesinden dolayı duyduğu rahatsızlıktan dolayı Sovyetler Birliği'nin daha fazla yayılmasına seyirci kalmamaya karar vermesi idi. Dolayısıyla, ABD ve İngiltere'nin notaları, Türkiye'nin Sovyetler karşısında yalnız bırakılmamasına ilişkin tavır değişikliğini göstermekteydi. Çünkü, ABD'nin 2 Kasım 1945 tarihli ilk notasından Sovyetler'in 7 Ağustos 1946 tarihli notasına kadar Yunanistan'da meydana gelen iç savaşta Sovyet yanlılarının önde olması, İran Krizi'nin tırmanması, Ortadoğu'da meydana gelen gelişmeler ve Türkiye'nin çok partili hayata geçme kararı ABD ve İngiltere'nin Türkiye'ye bakışlarını değiştirdi.

2 Mart 1946 tarihinde ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği işbirliğine son noktayı koyan olay vuku buldu. Sovyetler Birliği'nin uluslararası yükümlülüklerine uygun olarak İran'dan çıkarılması gereken ordularını çıkarmaması, ABD ve İngiltere'nin Sovyetler'le olan işbirliğinin bitmesine neden oldu.⁴⁷

ABD'nin ve İngiltere'nin Sovyetler Birliği ile işbirliğinin bitmesi, uluslararası sistem şartlarında ani bir değişim meydana getirerek Soğuk Savaş'ın başlangıcını ve Türkiye'nin yalnızlığından kurtulmasını sağladı. İngiltere, Şubat 1946'da Türkiye'ye Sovyetler tarafından bir saldırı olması durumunda Türkiye'ye yardıma bulunacağını açıkladı. ABD ise, vefat eden Türk Büyükelçi Münir Ertegün'ün naaşını, Nisan 1946'da, vefatından 16 ay sonra, Missouri Zırhlısı ile İstanbul'a gönderdi. Böylece ABD, Dolmabahçe Sarayı önüne demirleyen Amerikan zırhlısı ile Türkiye'yi desteklediğini ilan etmiş oldu.⁴⁸

Sovyet baskılarının artmasına rağmen Türk hükümetinin geri adım atmak gibi bir düşüncesi yoktu. Cumhurbaşkanı İnönü, Başbakan Saraçoğlu, Dışişleri Bakanı Saka ve bazı hükümet yetkilileri Sovyetler'in baskısına karşı koyacaklarını açıkça ifade ettiler.⁴⁹

³⁸ Harry N.Howard, *Turkey, The Straits and US Policy* (London: The John Hopkins University Press, 1974), 236.

³⁹ Erol, a.g.e., 66.

⁴⁰ Barış Ertem, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3, sy.11, (2010), 267.

⁴¹ Tellal, a.g.e., 27.

⁴² Tellal, a.g.e., 27.

⁴³ Bilge, a.g.e., 301-302.

⁴⁴ Erol, a.g.e., 67-68.

⁴⁵ Erkin, a.g.e., 297.

⁴⁶ Bilge, a.g.e. 332-333.

⁴⁷ Hasanlı, a.g.e. 279.

⁴⁸ Tellal, a.g.e. 511.

⁴⁹ Hasanlı, a.g.e., 291.

Potsdam ve Yalta Konferansları'ndan sonra Sovyet niyetlerini anlamaya başlayan ve İngiltere'nin de uyarmasıyla Türkiye politikasını değiştiren ABD, Sovyetler'in İran üzerinden Orta Doğu petrollerine ulaşma çabaları ile Boğazlar konusunda Sovyetler'in kendi çıkarları doğrultusunda yeni bir durum oluşturmaya çalışması, Soğuk Savaş'ın tarafları olarak ABD ile Sovyetler Birliği'ni karşı karşıya getirdi. Sovyetler'in 7 Ağustos ve sonraki notalarına karşılık ABD notaları Türkiye'yi somut olarak desteklediğini gösteriyordu.⁵⁰

Türkiye, Sovyetler Birliği'nin 7 Ağustos 1946 tarihli notasına karşılık olarak ABD ve İngiltere'nin Sovyetler Birliği'ne vermiş olduğu notalara uygun olarak ve bu ülkelerle yaptığı istişarelere göre hazırladığı cevabını 22 Ağustos 1946 tarihinde verdi. Sovyetler Birliği, 24 Ağustos 1946 tarihinde aynı isteklerini tekrarlayan yeni notasını ise sadece Türkiye'ye verdi. ABD ve İngiltere'yi devre dışı bırakmaya çalıştı. Ancak Türkiye, Sovyet notasından ABD ve İngiltere'yi bilgilendirmek suretiyle 18 Ekim 1946 tarihinde önceki cevabi notalarına uygun olarak görüşlerini tekrar Sovyetler Birliği'ne verdi. ABD ile İngiltere de, ilk notaları doğrultusunda ve Türkiye'ye destek veren görüşlerini Sovyetler'e bildirdiler. Böylece, Boğazların yönetimi konusundaki diplomatik tartışmalar sona erdi⁵¹ ve Sovyetler'in 1939 Moskova Görüşmeleri ile başlayan hatta Montrö Sözleşmesi görüşmelerine kadar götürülebilecek talepleri gerçekleştirmedi.⁵²

Türkiye'nin bağımsızlığını tehdit eden Sovyet taleplerine karşılık, batıya yönelmek durumunda kaldığında, ilk olarak İngiltere'den yardım istedi, ancak olumsuz cevap aldı. Daha sonra ABD'nin desteğini almaya çalıştı, fakat ABD de somut olarak herhangi bir destek vermedi. Ancak, İngiltere'nin Batı savunması için Türkiye'ye hem ekonomik hem de askeri yardım yapılması gerektiğini ABD'ye bildirmesi sonucunda ABD'nin Truman Doktrini ile yardım ve desteğini almaya başladı. Böylece, Türkiye Sovyetler Birliği karşısında yalnızlıktan kurtuldu ve Batı Bloğunun bir ittifakı olduğunu tüm dünyaya gösterdi.⁵³

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Sovyet talepleri nedeniyle Türkiye hakkında 21 Ekim 1946 tarihinde hazırladığı momerandumda, Türkiye'nin siyasi ve coğrafi konumu belirlenerek Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi zayıflatıp kontrolüne alarak Ortadoğu ve Akdeniz'de siyasi ve askeri yayılması için bir sıçrama tahtası olarak kullanabileceğinin tespitini yaptı. Bu nedenle, Türkiye'ye destek sağlaması gerektiğini düşünmeye başladı.⁵⁴ Aynı şekilde, 12 Mart 1947'de Truman Doktrini ile Türkiye, Sovyet tehlikesine karşı ABD'den güvenlik desteğini sağladı ve Marshall Yardımları ile de ABD'ye daha da yakınlaşması sağlandı. Sovyetlerin, Türkiye'yi batıdan uzaklaştırma çabaları ve bu yönde tehdit içeren notaları devam etmesine rağmen Türkiye'nin NATO'ya girme çabaları sürdü ve cevaben gönderdiği notada, NATO'nun savunma amaçlı bir örgüt olduğunu bildirdi.⁵⁵ 18 Şubat

1952'de Türkiye'nin NATO'ya üye olması Sovyet tehlikesine karşı kendisini güvende hissetmesini sağladı.⁵⁶

1.5. Krizin Sona Ermesi ve Türk-Sovyet İlişkilerinin Normalleşmesi

Truman Doktrini'nin ilanından sonra Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ikili ilişkiler 1951 yılı sonuna kadar durgun bir şekilde ilerledi. Ancak, Türkiye'nin NATO'ya girmesi söz konusu olmaya başlayınca Sovyetler Birliği sessizliğini bozdu. Türkiye, ülke bütünlüğünü ve savunmasını güvence altına almak amacıyla dâhil olmak istediği NATO'ya katılım görüşmeleri sırasında Sovyetler Birliği, Kuzey Atlantik Antlaşması kuruluşunu emperyalist devletlerin saldırgan politikalarının bir aracı olarak tanımladı ve Türkiye'nin bu kuruluşa katılmasıyla sorumlu olacağına ilişkin 3 Kasım 1951 tarihinde Türkiye'ye bir nota verdi. Türkiye Hükümeti, 12 Kasım 1951 tarihinde yanıtladığı notada, NATO'nun zaruretler gereği kurulmuş bir savunma kuruluşu olduğunu ve bu amaçla savunma ihtiyacının müştereken teminat altına alınmasının amaçlandığı bildirildi. Sovyetler, 30 Kasım 1951 tarihinde aynı içerikte tekrar bir nota verdi. Türkiye ise, bu notaya yanıt verme ihtiyacı duymadı.⁵⁷ Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin isteklerine karşı en başından itibaren kararlı şekilde durması ve daha sonra Batı ülkelerini de yanına alması ile Sovyetler Birliği'ne karşı güç dengesini sağladığı ortaya çıkmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den talep ettiği haksız isteklerinden vazgeçmesi 5 Mart 1953 tarihinde Stalin'in ölümünden sonra ifade edilmeye başlandı.⁵⁸

Stalin'in ölümünden sonra, Türk-Sovyet ilişkilerinde 1953 yılından itibaren yumuşama devresi başladı. Bu bağlamda, Komünist Parti Genel Sekreteri olan Khruşçev'in, "Barış İçinde Bir Arada Yaşama" ilkesine dayalı siyaset ilkesi ile Moskova, aralarında Türkiye'nin de olduğu tüm komşularıyla ilişkilerinin normalleştirilmesi yönünde adımlar attı. Nitekim Sovyetler Birliği; 30 Mayıs 1953 tarihli notasında, Türkiye'den daha önce yapmış olduğu tüm taleplerinden vazgeçtiğini açıkladı. Bu kapsamda;

- Türkiye ile ilişkileri iyileştirme isteği,
- Türkiye'den toprak talebinde bulunulmaması,
- Boğazlar konusunda görüşlerin yeniden gözden geçirilmesi şeklinde üç noktaya değindi.⁵⁹

Türkiye, Sovyetler'in toprak iddiasında bulunmadığı yönündeki açıklamalarını memnuniyetle karşıladığını, iyi komşuluk ilişkilerinin sürdürülmesinin yanında barış ve emniyetin sağlanmasını istediğini ve Montrö Sözleşmesi ile Boğazlar'ın statüsünün sağlandığını belirtilen görüşlerini 18 Temmuz 1953 tarihinde nota şeklinde Sovyetler Birliği'ne verdi.⁶⁰

⁵⁰ M.Nail Alkan, "Truman Doktrini Krizi", içinde *Türk Dış Politikasında 41 Kriz:1924-2012* (Ankara: Kripto Yayınları, 2012), 72-73.

⁵¹ Erol, a.g.e., 69-70.

⁵² Hasanlı, a.g.e., 341.

⁵³ Joseph Smith, Simon Davis, *The A to Z of the Cold War* (Scarecrow Press, 2005), 296.

⁵⁴ Bilge, a.g.e., 331.

⁵⁵ Tellal, a.g.e., 511.

⁵⁶ Yücebaş, a.g.e., 132.

⁵⁷ Bilge, a.g.e., 334-335.

⁵⁸ Bilge, a.g.e., 337.

⁵⁹ Tellal, a.g.e., 512.

⁶⁰ Gürün, a.g.e. 311.

Türkiye, söz konusu notayı içsel ve çevresel/sistemik faktörleri dikkate alarak algılamaya çalıştı. Bu bağlamda, Sovyet tehdidinin azalacağı öngörüyle içsel bir unsur olarak askeri harcamalarının giderek azalacağı, ancak Türkiye'nin stratejik önemini zayıflayacağı düşüncesiyle alacağı yardımlar azalabilirdi. Zirâ, Montrö'nün süresi 1956 yılında bitiyor, normal sürenin bitiminden 2 ay öncesine kadar imzacı devletlerin fesih ihbar süresi başlıyordu. Dolayısıyla Sovyetler Birliği, bu hakkını kullanabilirdi, ancak böyle bir durum olmadı. Diğer taraftan çevresel faktör olarak Boğazlar'da İngiliz ve Amerikan gemilerinin sayılarının artmasından dolayı Sovyetler'in duyduğu rahatsızlığı bir uyarı notası ile bildirmesi, benzer bir notayı Yunanistan'a da yapması kısa süreli bir gerginliğe sebep oldu. Sovyetler, Yunanistan'ın NATO'nun askeri üssü haline getirilmesine sessiz kalmayacağını, ülkelerine karşı çevreleme politikasından duyduğu rahatsızlığı bildirdi. Türkiye ile Yunanistan ise, Sovyet uyarılarına Batı ittifakı çerçevesinde blok politikasıyla cevap verdiler.⁶¹

Sonuç olarak; Sovyetler'in Türkiye'ye yönelik 2'nci Dünya Savaşı'ndan itibaren sürdürdüğü politika, 1953 yılından itibaren değişmeye başladı ve taleplerinden vazgeçtiğini bildirmesiyle Türk-Sovyet ilişkilerinde tarihe geçen Sovyet Talepleri (Stalin) Krizi sonlanarak iyi komşuluk ilişkilerinin sağlanması yönünde ilerlemeye başladı.

2. KRİZİN ANALİZİ

Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın feshi ile Sovyet taleplerinin 19 Mart 1945 tarihinde bildirilmesi ve isteklerin reddedilmesine ilişkin 12 Haziran 1945 tarihinde Türkiye tarafından karar verilmesi ile başlayan "*Sovyet Talepleri Krizi*"nin Stalin'in ölümü sonrası 30 Mayıs 1953 tarihinde yapılan taleplerden vazgeçildiğinin bildirilmesi ile sona erdiği görülmektedir. Kriz öncesi, safhası ve sonrası Türkiye'nin dış politikada yürüttüğü süreç, verdiği kararlar, kararların etkileri ve tüm sürecin dış politika ilişkileri açısından değerlendirilmesine yönelik analizinin yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu bağlamda; dış politikada Kriz Yönetim Süreci, kriz analizini de içine alan bir süreçtir. Uyuşmazlık evresinden itibaren krizin başlaması ile birlikte kriz yönetim stratejilerinin belirlenmesi krizin yönetilmesi, yumuşama dönemi ve üçüncü aktörlerin katkıları ile birlikte krizin sonlandırılmasını kapsar.⁶²

Dış politikanın analiz edilmesinde ön önemli husus karar alma yaklaşımıdır. Karar alma yaklaşımına göre; lider veya karar verici birey dış politika kararlarını tek başına almamakta, karar almayı etkileyen unsurların ne olduğu ve hareket tarzının belirlenmesinde hangi etkenlere önem verilmesi gerektiği belirleyici olmaktadır.⁶³

İncelenen krizin karar alma yaklaşımı da bu çerçevede analiz edilmeye çalışılmıştır. Karar seçenekleri belirlenirken, karar alma yaklaşımına göre, süreç

içerisindeki tüm faktörlerin dikkate alınarak dış politika kararı verildiği, ülkenin bağımsızlığı ile toprak bütünlüğünü tehlikeye sokan taleplere karşın gerekirse askeri gücün kullanılacağını belirtilmesi, bu arada dönemin güçlü devletlerinin konuya ilgilerinin çekilmeye çalışılması ve nihayetinde iki bloğa ayrılmaya başlayan ve adının soğuk savaş olarak belirleneceği bir dünya düzeninde tercihin batı bloğundan yana kullanıldığı bir karar alma süreci karşımıza çıkmaktadır.

Rasyonel Aktör Modeli, karar verme yetkisine sahip karar vericiler ile çevresindeki diğer aktörlerle birlikte ülkesinin uzun vadede ve kalıcı ulusal çıkarlara uygun olarak en iyi karara ulaştıklarını varsaymaktadır.⁶⁴ Rasyonel aktör modeli çerçevesinde, rasyonel olarak düşündüğü ve hareket ettiği varsayılan bir aktörün, bireysel tercihleri doğrultusunda hedeflerini belirlediği kabul edilmektedir. Rasyonel karar alma yeteneğine sahip aktör, bu hedeflere ulaşmak amacıyla alternatiflerini değerlendirerek seçeneklerini belirlemektedir. Aktör, mevcut seçenekler arasında kâr-zarar analizleri yaparak amaçlarına en uygun olanı tercih etmektedir. Bu modele göre, aktörlerin amaçları ve seçimleri ön plandadır.⁶⁵ Rasyonel aktörlerin davranışlarının incelenmesi, karşılaşılan stratejik sorunlar bağlamında devletlerin neden bu şekilde hareket etmeyi tercih ettiğini açıklamayı amaçlamaktadır. Bu sayede, belirli hedefler doğrultusunda gerçekleştirilmesi gereken rasyonel eylemler hesaplanarak devletlerin ne yapacağına veya ne yapmayacağına ilişkin tahminler yapılabilmektedir.⁶⁶ Diğer taraftan, Graham Allison'a göre, dış politika kararlarını açıklamak için tek bir model tek başına yeterli olmamakta rasyonel aktör modeli, örgütsel süreç modeli ve bürokratik siyaset modeli birlikte kullanılmalıdır.⁶⁷

Açıklanan bilgiler ışığında, "*Sovyet Talepleri (Stalin) Krizi*"nde karar verme modellerinden Rasyonel Aktör Modeli'ne uygun şekilde Türkiye'nin dış politika kararını verdiği saptanmıştır. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında yaşanan krizin dış politika analizi incelendiğinde;

- **Krizin aktörleri;** Türkiye ile Sovyetler Birliği,
- **Hükümet yapıları;** Tek Parti Hükümeti,
- **Karar alma aktörleri;** Türkiye'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Dışişleri Bakanı Hasan Saka ve Büyükelçi Selim Sarper, Sovyetler Birliği'nde ise Devlet Başkanı Josef Stalin, Dışişleri Bakanı V.Molotov ve Büyükelçi S.I.Kaytarazde,

- **Çatışma/kriz ilişkisi;** 26 Eylül-19 Ekim 1939 tarihinde yapılan Moskova Görüşmeleri ve 4-11 Şubat 1945 tarihinde icra edilen Yalta Konferansı'nda Sovyetler'in isteklerini açıklamaları ile gerçek niyetlerinin krizin tetiklendiği Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın yenilenmeyeceğinin bildirildiği 19 Mart 1945 tarihinden

⁶¹ İşyar, a.g.e., 220-221.

⁶² Aksu, a.g.e., 33-34.

⁶³ Nurhak Gürel, "Dış Politika Analizi ve Uluslararası İlişkiler Disiplininin Sorunlarına Katkıları Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 4, sy 3 (27 Aralık 2018), 10.

⁶⁴ Cansu GÜLEÇ, "Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme Modelleri", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 3, sy 1 (2018): 12.

⁶⁵ Graham T. Allison, "Conceptual models and the Cuban missile crisis", *American political science review* 63, sy 3 (1969): 689.

⁶⁶ Graham T. Allison ve Philip Zelikow, *Essence of decision: Explaining the Cuban missile crisis*, c. 327, 729.1 (Little, Brown Boston, 1971), 4.

⁶⁷ Allison ve Zelikow, a.g.e., 6.

çok daha önce ortaya koymaları ile tekrarlamayan çatışma,

- **Krizi tetikleyen olay;** 1925 Tarihli Dostluk-İşbirliği ve Saldırmazlık Antlaşması'nın Sovyetler Birliği tarafından yenilenmeyeceğinin 19 Mart 1945 tarihinde nota ile bildirilmesi, ayrıca Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesi ve buna mukabil Boğazlar'ın yönetilmesinde yetki ve üs kurulması ile bazı Doğu illerinin Sovyetler'e iadesinin istenmesi,

- **Kriz süresi;** Sovyet notasının reddedilmesine ilişkin Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü başkanlığındaki kabinenin 12 Haziran 1945 tarihli aldığı karar krizin başlangıç tarihi, Stalin'in ölümü sonrası Sovyetler'in tüm taleplerinden vazgeçtiğini bildirdiği 30 Mayıs 1953 tarihli nota ise krizin sona erdiği tarih,

- **Krizin tipi;** Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında iki taraflı, 12 Haziran 1945-30 Mayıs 1953 tarihleri arasında gelişen ve krizi çıkaran taraf olarak Sovyetler Birliği'nin niyeti açısından tasarlanmış,

- **Krizin kategorisi;** siyasi ve askeri (Türkiye'nin Sovyet taleplerine yönelik 12 Haziran 1945 tarihindeki ret kararı ile gelişen, ancak 2'nci Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen uluslararası sistemdeki ani değişimler, Sovyetler'in yayılmacı politikasını Doğu Avrupa ülkelerinde ve İran'da uygulaması, bu nedenle Sovyetler Birliği'nin çıkarlarının İngiltere ve ABD çıkarları ile bağdaşmaması sonucu İngiltere ile ABD'nin Türkiye'ye yönelik uyguladığı yaklaşım ve politikayı değiştirmeleri, 2'nci Dünya Savaşı'nın galibi üç büyük güç arasında çıkar çatışmaları nedeniyle Soğuk Savaş'ın ilk izlenimlerinin görünmeye başladığı, Türkiye'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne yönelik yapılan talepler nedeniyle yaşadığı güvenlik endişesiyle öncelikle İngiltere'den daha sonra ise ABD'den destek almaya yöneldiği ve bunun sonucunda NATO'ya dâhil olmasıyla birlikte Batı bloğunu tercih ettiğini tüm dünyaya göstermesi, ayrıca demokratikleşme açısından çok partili hayata geçmesi),

- **Krizi tetikleyen olaya ilk tepki;** Türkiye'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne yönelik yapılan taleplere karşı kabinenin ret kararı ile siyasi tepki ve gerekirse askeri güç kullanılacağına ifade edilmesi ile askeri tepkinin gösterilmesi,

- **Kriz yönetim başlangıç evresi;** 1921 tarihli Dostluk-Saldırmazlık Antlaşması'nın yenilenmeyeceğinin bildirilmesi ve Sovyetler'in Boğazlar'ın yönetiminde yetki, doğu illerinin iadesi ve üs kurulması isteğinin Türkiye'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne tehdit olarak algılanması,

- **Kriz yönetim tırmanma evresi;** Türkiye'nin kabine ret kararını alması ile Batı ülkelerinden desteğe yönelmesi ve bu yönde demokratikleşme adımı olarak çok partili hayata geçmesi sonucu Sovyet baskısının artması,

- **Kriz evresi;** Sovyet taleplerinin reddedilmesi kararı ile Sovyetler Birliği'nin Türkiye

üzerindeki baskısını artırması, bu yönde İngiltere ve ABD'ye isteklerini konferanslarda kabul ettirmeye çalışarak uluslararası baskı sağlamaya çalışması, ancak Sovyet niyetlerinin İngiltere ve ABD tarafından anlaşılması üzerine isteklerinin kabul edilmemesi, Batı ülkelerinin Türkiye hakkındaki politikalarını değiştirmesi ve sonuçta iki farklı bloğun ortaya çıkması,

- **Kriz sonrası evre;** Türkiye'nin güvenlik endişesiyle yöneldiği Batı bloğundan ekonomik (Truman Doktrini), siyasi ve askeri destek görmesi (NATO'ya katılması),

- **Sovyetler Birliği'nin kriz yönetim stratejisi;** Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'ye baskısını artırmak amacıyla Doğu Avrupa ülkelerinde askeri yığınak yapması, toprak taleplerinde Ermenistan vurgusunu yapmak suretiyle şantaj stratejisine girmesi ile Türkiye'nin bağımsızlık ve toprak güvenliğini tehdit etmesi,

- **Sovyetler Birliği'nin kriz yönetim tekniği;** kuvvet kullanma unsuru bulunmamakla birlikte Sovyetler Birliği'nin Türkiye sınırına yakın ülkelerde askeri yığınak yapması,

- **Türkiye'nin kriz yönetim stratejisi;** Sovyetler'in Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesine yönelik talebini uluslararası ve sözleşmeye taraf ülkelerin katılımıyla incelenmesi gerektiğini, Boğazlar'ın yönetiminde yetki, doğu illerinin iadesi ve üs kurulması taleplerini ise kararlı şekilde kabul edilmemesini ifade etmesi, ayrıca gerekirse askeri güç kullanılacağına duyurulması,

- **Türkiye'nin kriz yönetim tekniği;** 2'nci Dünya Savaşı'ndan güçlü bir şekilde çıkan Sovyetler Birliği'ne karşı öncelikle İngiltere olmak üzere ABD'nin desteğini alarak uluslararası aktörleri Türk-Sovyet krizinde ilgili tutmaya çalışması,

- **3'üncü aktör;** İngiltere ve ABD'nin Türkiye politikasını değiştirmesi üzerine Sovyetler Birliği'ne karşı Türkiye'yi destekledikleri, Truman Doktrini ile ekonomik, NATO'ya dâhil olma ile siyasi ve askeri, Missouri Gemisi'nin İstanbul'a gelmesi ile moral açısından destek vermeleri,

- **Krizin sonucunun niteliği;** Sovyet Talepleri Krizi'nin başlangıcı ile 30 Mayıs 1953 tarihli Sovyetler'in tüm taleplerinden vazgeçtiğini bildirdiği tek taraflı deklarasyon ile belirsiz ve statü açısından zımni yeni statü oluşturduğu tespit edilmiştir⁶⁸.

SONUÇ

Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan 1945 Sovyet Talepleri (Stalin) Krizi'nin öncesi, safhası ve sonrası ile kriz yönetimi ve alınan kararlar, karar verme modeli, karar alıcılar ve etkileri, amaç-hedef-araç ilişkileri, kriz sonrası ulusal ve uluslararası etkileri doğrultusunda Dış Politika Kararı, Dış Politika Kararının Açıkça İfade Edilmesi, Durumsal Değişikliğin Karar Biriminde Yarattığı Algı, Karar Biriminin Değerlendirmede Göz Önünde Tuttuğu Öncelikler, Karar

⁶⁸ "1945 Sovyet Talepleri | Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri", tdpkrizleri.org, erişim 24 Ekim 2023, <https://www.tdpkrizleri.org/2013/10/10/1945-sovyet-talepleri-2/>.

Biriminin Durumsal Değişikliğe İlişkin Seçenekleri ve Karar Verme Modeli üzerine dış politika analizi yapılmıştır. Krizin dış politika analizi incelendiğinde;

Dış Politika Kararı: Stratejik, etkileşimli ve ardışık kararlar alınmıştır. Bu kapsamda;

- Sovyetler Birliği'nin Boğazlar'da statü ve Kars ile Ardahan'ın iade edilmesine yönelik toprak taleplerinin Türkiye'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tehdit etmesi nedeniyle görüşülemez olarak değerlendirilmesi,

- Sovyetler'in Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesine yönelik talebinin ise uluslararası ve sözleşmeye taraf ülkelerin katılımıyla incelenmesi gerektiği,

- Sovyetler Birliği'ne karşı öncelikle İngiltere olmak üzere ABD'nin desteğini alarak uluslararası aktörleri Türk-Sovyet krizinde ilgili tutmaya çalışması,

- Türkiye'nin güvenlik endişesiyle yöneldiği Batı bloğundan ekonomik (Truman Doktrini), siyasi ve askeri destek (NATO'ya katılması) isteği,

- Sovyetler Birliği'nin toprak taleplerinde Ermenistan vurgusunu yapmak suretiyle şantaj stratejisine girmesi nedeniyle Türkiye'nin Batı ülkelerinden desteğe yönelmesi ve bu yönde demokratikleşme adımı olarak çok partili hayata geçme kararı,

Dış Politika Kararının Açıkça İfade Edilmesi: Türkiye'nin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü başkanlığında 12 Haziran 1945 tarihinde toplanan hükümet kabinesi kararı ile Sovyetler'in Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesine yönelik talebinin uluslararası ve sözleşmeye taraf ülkelerin katılımıyla incelenmesi gerektiği, Boğazlar'ın yönetiminde yetki, doğu illerinin iadesi ve Boğazlarda üs kurulması taleplerinin ise kabul edilemez yönündeki kararının Moskova Büyükelçisi Sarper tarafından Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'a açıkça ifade edildiği, ayrıca gerekirse askeri güç kullanılacağına da duyurulduğu,

Durumsal Değişikliğin Karar Biriminde Yarattığı Algı: Sovyet isteklerinin 1936 Montrö görüşmeleri, 1939 Moskova görüşmelerinde açıkça dile getirilmesi ve Sovyetler'in 2'nci Dünya Savaşı'ndan galip ve güçlü bir şekilde çıkması ile daha önce açıkladığı önceliklerini talep edeceğinin Türkiye tarafından tahmin edilmesi ve bu yönde beklendiği için sakin bir şekilde karşılandığı, Sovyet taleplerine yönelik ilk önce İngiltere'den daha sonra ise ABD'den yardım istendiği ancak, ilk etapta beklediği desteği görmediği ve yalnız kaldığı, yine de kararlı bir şekilde Sovyet baskısına karşı toprak ve üs taleplerinin kabul edilemeyeceğinin bildirildiği, Montrö Sözleşmesi'nde değişiklik yapılmasının ise uluslararası bir konferans ile belirlenebileceğinin Sovyetler'e iletildiği,

Karar Biriminin Değerlendirmede Göz Önünde Tuttuğu Öncelikler: Ülkenin bağımsızlığını ve hükümranlılığını tehdit etmesi, toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığın korunması, güvenliğin garanti altına alınması, Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa ülkelerini kontrol altına almasına benzer şekilde Türkiye'yi etki altına alma tehlikesi,

Karar Biriminin Durumsal Değişikliğe İlişkin Seçenekleri:

- Sovyetler Birliği'nin Montrö Sözleşmesi'nde istediği değişikliğin Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında yapılması isteğinin kabulü (Türkiye, Sovyetler'in Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesine yönelik talebinin uluslararası ve sözleşmeye taraf ülkelerin katılımıyla incelenmesi gerektiğine ilişkin karar almıştır),

- Sovyetler'in Boğazlar'ın yönetiminde yetki ve üs kurulması talebi ile bazı doğu illerinin iadesine yönelik isteğinin kabulü ve böylece Doğu Avrupa ülkeleri gibi Türkiye'nin de Sovyetler'in güdümünde bir ülke olması (Türkiye'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tehdit etmesi nedeniyle söz konusu taleplerin görüşülemez olarak değerlendirilmesi, başta İngiltere olmak üzere ABD'nin desteğini alarak Batı bloğunda yer almayı tercih etmesi, güvenlik endişesiyle yöneldiği Batı bloğundan siyasi ve askeri destek almak amacıyla NATO'ya katılma kararı),

- Sovyetler Birliği'nin toprak taleplerinde Ermenistan vurgusunu yapmak suretiyle şantaj stratejisi uygulaması üzerine talebin olumlu karşılanması (Türkiye'nin güvenlik endişesiyle Batı ülkelerinden desteğe yönelmesi bu yönde demokratikleşme adımı olarak çok partili hayata geçme kararı

İncelemede Kullanılan Yöntem: Rasyonel Aktör Yöntemi'nin kullanıldığı tespit edilmiştir. Dış politikanın analiz edilmesinde ön önemli husus karar alma yaklaşımıdır. Karar alma yaklaşımına göre; lider veya karar verici birey dış politika kararlarını tek başına almamakta, dolayısıyla dış politika kararının belirlenmesinde karar almayı etkileyen unsurların ne olduğu ve bunların analiz edilmesiyle dış politikada hareket tarzının belirlenmesinde hangi etkenlere önem verilmesi gerektiği ile karar vericiyi etkileyen bürokratlar veya başka etkenler belirleyici olmaktadır. İncelenen krizin karar alma yaklaşımı da bu çerçevede analiz edilmeye çalışılmıştır. Karar seçenekleri belirlenirken, karar alma yaklaşımına göre, süreç içerisindeki tüm faktörlerin dikkate alınarak dış politika kararı verildiği, ülkenin bağımsızlığı ile toprak bütünlüğünü tehlikeye sokan taleplere karşın gerekirse askeri gücün kullanılacağına belirtilmesi, bu arada dönemin güçlü devletlerinin konuya ilgilerinin çekilmeye çalışılması ve nihayetinde iki bloğa ayrılmaya başlayan ve adının soğuk savaş olarak belirleneceği bir dünya düzeninde tercihin Batı bloğundan yana kullanıldığı bir karar alma süreci karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak; Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerinden gerçekleştirmek istedikleri emelleri nedeniyle başlayan Sovyet Talepleri Krizi, Atatürk ve Lenin döneminde başlayan Türk-Sovyet ilişkilerini bozmuş, Soğuk Savaş'ın ilk tohumlarının göstergesi olan Truman Doktrini ile Türkiye'nin Batı bloğuna dâhil olmasını sağlamış ve böylece Türk Dış Politikasının genel olarak batı çıkarlarına paralel şekilde şekillenmesine neden olmuştur. Ancak, bu durumun Atatürk'ün benimsediği "*Tam Bağımsızlık*" ilkesiyle de bağdaşmadığı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksu, Fuat. *Türk Dış Politikasında Karar Alma Kriz Yönetimi Süreci Analizi*. İstanbul: Dış Politika ve Kriz İncelemeleri Yayınları, 2017.
- Alkan, M.Nail. "Truman Doktrini Krizi". *İçinde Türk Dış Politikasında 41 Kriz:1924-2012*. Ankara: Kripto Yayınları, 2012.
- Allison, Graham T. "Conceptual models and the Cuban missile crisis". *American political science review* 63, sy 3 (1969): 689-718.
- Allison, Graham T., ve Philip Zelikow. *Essence of decision: Explaining the Cuban missile crisis*. C. 327. 729.1. Little, Brown Boston, 1971. Bilge, A.Suat. *Güç Komşuluk: Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.
- Bilge, A.Suat. *Güç Komşuluk: Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.
- Erkin, Feridun Cemal. *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*. Ankara: Başnur Matbaası, 1968.
- Erol, Mehmet Seyfettin. "Sovyet Talepleri (Stalin) Krizi". *İçinde Türk Dış Politikasında 41 Kriz: 1924-2012*. Ankara: Kripto Yayınları, 2012.
- Ertem, Barış. "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3, sy 11 (2010): 252-73.
- Esmer, Ahmet Şükrü ve Sander, Oral. "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası (1939-1945 Dönemi)". *İçinde Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014.
- Güleç, Cansu. "Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme Modelleri". *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 3, sy 1 (2018): 12.
- Gürel, Nurhak. "Dış Politika Analizi ve Uluslararası İlişkiler Disiplininin Sorunlarına Katkıları Üzerine Bir İnceleme". *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 4, sy 3 (27 Aralık 2018).
- Gürün, Kamuran. *Dış İlişkiler ve Türk Dış Politikası: 1939'dan Günümüze*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1983.
- Hale, William. *Türk Dış Politikası 1774-2000 (Çev. Petek Demir)*. İstanbul: Mozaik Yayınları, 2003.
- Hasanlı, Cemil. *Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğru Türk-Sovyet İlişkileri: 1939-1953*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2011.
- Howard, Harry N.. *Turkey, The Straits and US Policy*. London: The John Hopkins University Press, 1974.
- İşyar, Ömer Göksel. *Türk Dış Politikası: Sorunlar ve Süreçler*. Bursa: Dora Basım-Yayın, 2017.
- Kohn, Hans. *Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği (Çeviren Ağâh Oktay Güner)*. İstanbul: Kervan Yayınları, 1983.
- Smith, Joseph and Davis, Simon. *The A to Z of the Cold War*. Scarecrow Press, 2005.
- tdpkrizleri.org. "1945 Sovyet Talepleri | Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri". Erişim 24 Ekim 2023. <https://www.tdpkrizleri.org/2013/10/10/1945-sovyet-talepleri-2/>.
- Tellal, Erel. "1945-1960, SSCB'ye İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. C. 1. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Weisband, Edward. *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası II. (Çeviren M.A.Kayabal)*. İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 2000.
- Yücebaşı, Ferit. "Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkilerinde Eksen Kayması (1939-1953)". *İçinde Türkiye-Rusya İlişkileri: Dünü, Bugünü ve Yarını (Ed.Prof.Dr.İ.Topsakal, A.K.Zengin)*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2021.